● Лудаш темлена

Чочой...

– Чочой, мый кол кучаш каем. Авай паша гыч толмекше, мыйым йодеш гын, каласе, йӧра? Акай школ пакчаш дежуритлаш каен. Тудат ынде толшаш.

Алешик кол кучымо арвержым кучен, вашмутым вучен шуктыдеак, эҥер тӱрыш лектын куржо. Кенгеж каникул жапыште, Келмак эҥер вокте́ч йоча-влак лекде кият. Йӱштылыт, колым кучат, гӱжлат веле. Колжо, пырыслан кочшаш, тыгыде мыле веле да, садак куанат.

– Йӧра, кае, каласем. Мод, айда, – чочойжо, уныкаже почеш пелештыш.

Лаюк коча ынде пеш шонто, костыль манме тояш эҥертен веле коштеш. Эрге-шешкыж дене ила, сурт коклаште тошкышташ точа да... икте чаракым ышта: шинчаже огеш уж. Капка ончык лектын шинчын, ял йӱкым колыштеш, леве мардежын лыжган пуал колтымыжым кид шӱмжӧ дене куча. «Эх, кеч ик вич минутлан чевер кечым, уныка-влакын сыныштым ончалаш ыле, кечын кушкыт вет, вашталтыт», – манын, ятыр гана шоналтен. Теве тачат, кече сайынак ырыкташ тӱҥалмеке, пӧртӧнчыл воктенсе тентылышкыже лектын шинчын, илышыжым пырчын-пырчын лончылен, шарналтен шинча. Тудлан уныкаже кудывечешак лапката тентылым ыштен пуен, «кечым ырыктен» шинчашыже пешак оҥай.

Шонтыеҥын вуйышкыжо тӱрлӧ шонымаш пура: сайжат, осалжат, ойгыжат, куанжат... Куан манмаштыже, шоналташ кӱлеш... Илышет ты шижмашыжым Лаюклан чаманыш ала-мо. Кугу Сарын тулешыже тӱҥалтыш гыч мучаш марте сайынак куктен лукто. Варажат жап шуде чалемаш тӱҥалше вуйжо гыч ыш ниялте.

1941 ий 22 июнь – калык чонышто нигунам мондаш лийдыме кече. Тиде шучко пагытым палыдыме еҥже укеат, очыни. Лаюк тунам 16 ийыш тошкалше самырык рвеве. «Война тӱҥалын» манме уверым ялышке колхоз председатель кондыш. Ял калыкым имне двор пелен чумырен, ончыч ятыр жап вуйжым сакен шогыш. Кидыштыже ала-могай кагаэым пӱтыркален, вӱдыжгаш тӱҥалше шинчажым пошкудыжо-влак ӱмбак пыкше нӧлтале:

– Пошкудо, родем-влак! Шуко кутыраш амал уке, шонем. Шкемынат чонышкем пӱсӧ умдо керылтме гай чучеш, кӧргыштем вӱрем шолеш, куае каласашат ом пале, но ойлыде ок лий. Таче, ныл шагат эрдене, мемнан Совет Элышкына фашист кашак шакше, лавыран кидшым пыштен... войнам тӱҥалын.

Удырамаш-влак «война» мутым колын, урмыжынак шорташ тӱҥалыч. Нуным ончен, йоча-шамыч аваштын, коваштын урвалте пелен пыэнат, шукышт нимом огыт умыло гынат, кугырак-влакым ончен нюслат.

Колхоз председатель, Иван Ильич, кумда туп-вачан, раш шинчаончалтышан, пенгыде койыш-шоктышыж дене ойыртемалтше ӱшанле «вуй».

– Кеч-могай неле гынат, ме садак чытена, сенгена. Мемнан Элна виян, меат уло вийнам пыштен, тушманым почкаш тӱҥалына. Вик ойлем, таче кече гыч мемнан ӱшанна, тӱҥ полышна ӱдырамаш да йоча-влак, те, лийыда. Икте-весылан полшен, эҥертен илаш логалеш. А кызытеш, пӧръен-влак, правлений пӧртышкӧ мийыэа, чечас военком толеш, кумылан-влакым тачак воэа.

– Кушко воэа? – тӱшка гыч пошкудо вате кычкырале.

– Войнаш каяш, Лидук, войнаш каяш, – Иван Ильич чон вошт пелештыш, ӱдырамаш шинчаш ончалаш огыл манын, савырнен, пинчак шокшыж ден куржын волышо шинчавӱдшым ӱштылын, имньыжым кушкыжо, правлений пӧрт могырыш кудал колтыш.

Калык шаланаш огешат шоно. Я ик вере, я вес вере ӱдырамаш-влак погынен, ала-мом кутырат, шортышжо – шортыт, ӧжыжын ойлышаш шомакшат йомын, ушдымыла иктураш ончен, икшывыштын вуйыштым ниялтат, ончылсакыштым, шовыч лукыштым пӱтырен-туржыт. Лач пӧръен-влак веле, икте-кодде манме гай правлений могырыш корным лупшальыч. Самырыкше, шонтыжо – ала эше иктаж увер лиеш манын, содор каяш толашат.

Молын почеш Лаюкат правлений пӧртыш миен пурыш. Омсатӱрыш тошкале веле, ончыл радамыште ачаже шинчажлан перныш. Шонтемаш тӱҥалше кап-кылже эшеат туртмыла веле чучеш, шинчаштыже ала тургыжланымаш, ала иктаж-мо весе – кенеташте каласашат йӧсӧ.

– Лаюк, эргым, тыйже молан тольыч? Але ийготет ок сите, кай мӧнгӧ. Иктаж увер лиеш гын, садак каласем вет, – Ольош, эргыжым кызытак нантаят манын шонен ала-мо, ен кокла гыч покташ тӧча.

– Йӧра, ачай, мыят колыштам, вара пырля каена.

Теве кӱкшӱ капан, чевер чуриян пӧръеҥ правлений пӧртыш омсам почын, пурен шогале. Военкомат гыч толын... Саламлалтмыже-можо, конта воктен шогышо ӱстел воктеке миен, Иван Ильич дене кидым кучышат, вик пентыдын тӱҥале:

– Могай амаллан погынымым чылан паледа. Иван Ильич тыланда каласыш, шонем. Чылажым рашемден шогылташ жап шагал, мыланем эше моло яллашке миен шуман. Вийвал пӧръеҥ-влакым списым ышташ кӱшыч прикаэ толын. Воэалташ шонышо – тачак воэалташ, кодшыжлан лишыл жапыште повестке почеш мияш садыгак перна. Жапым шуйкалыде немычым мемнан мланде гыч поктенак колтыман.

Толшо енет шомакшым кошартен, погынышо-влак ӱмбак тӱткын, ӱшаным кычалше шинчаончалтыш дене ончале. Чылан шып шинчат. Карме лиеш гын, ӧжышто шулдыр лупшал чоҥештымыже товатат шокта ыле...

Лаюкат то иктын ӱмбак ончалеш, то весе шинчажлан перна. Чыланат алам шонат, шинчаончалтышышт ала-кушто тораште... шукыштын мушкындыштат чумырген, ушышт дене кызытак немыч тушманым лочкат. Иктынат вет ешым коден, шинча онченак сарыш кайымыже ок шу.

– Айста, пошкудо-влак, тарванена тугеже. Кайыде ок лий. Шке Элна шкаланнак веле кӱлеш, ешнамат шкеак веле аралеи сенгена, – Йогор лӱман ик марий ончыко лектын, ӱстел воктек миен шогале, – кидем куштылго, йолем эшеат... воэо эн первыяк мыйым тугеже – Анисимов Йогор.

Тудын почеш черет шуйналте веле, правлений пӧрт мӱкшомартала гӱжлаш тӱҥале: чыланат немычым вурсат, каргат. Кажныже ӱстел деке миен, лӱмжым каласа да, Лаюкат черетыш шогале. А мо, кап кугу, лопка туп-вече... вара мо ийгот ияш ок сите да? «Ала моло коклаш варналтын, мыйымат воэат?» – шке семынже шоналтыш.

– Ӭ-ӭ-ӭ, тый кушко? Товарищ военком, тиде але йоча, эргым мыйын... ийготшо ияи, латкуд ийыш веле шуеш, ида воэо тудым, – ала-кушеч Элексе толын шогале, – лек тышеч манам! – эргыжлан омсашке корным ончыктыш.

Военком когыньштымат тура ончалын, шӧрыш коранаш кидше дене лупшале.

– Шоляш, шуат але, тылат тыштат паша сита. Ынде кугурак-влак олмешат тыршашет логалеш. Кӧ пала, мыняре тиде сар каяш тӱҥалеш, ала тыят миен шуат... – кумда, виян кидшым рвеэын вачышкыже пыштен, пералтыш.

Лаюк правлений пӧрт гыч лектын, мӧнгыжӧ ял шентечын, пакча гоч эркын ошкыльо. Самырык ушыжо тӱрлымат шонкала, шинчаончалтышыже шочмо вержым чаманышыла онча.

Содыки, могай мотор верыште Чодраялже верланен! Йырым-ваш эҥер ден ерла, ял йыр мланде йымач шолын-йоген лекше памашшинчаже, салма гай тӧр пасум келге корем алмаштa. Элнет эҥержак мом шога! Кол дене тич темше вӱдшӧ, емыж-саска дене леведалтше серже, – чылажат калык чоным савыра, мыняр ешым пукшен-йӱкта? Тыште кечыжат шыманрак онча, кайыкшат моторынрак мурал-та. Тольык таче ала-молан пӱртӱс пуйто шыпланен: кече ныл кокла гыч шуенрак ончалеш, кайык йӱк гын – огешат шокто. Очыни, шучко жап толмым пӱртӱсшат шижеш?

Пакча шентекше толын шуын, межа йолгорно дене иэи пакчашке пурыш. Вашта́решыже пӧрто́нчыл йымач Олач пийже койылалтыш. Ончыч, тыге толмеке, Олач веселан опталтен, кудалынак лектеш ыле. Иктаж кум гана йыр савырна, почшым лугалта да оэажын ӱмбак модын-торштыле́ш. Таче гын, пуйто алам-о лийын... Ньымыэ-ньымыэ лектын шогалын, Лаюкын шинчашкыже тӱ-ӱткын ончале. Тудыжо ныл йолан йолташыжым кидше дене ниялтыш:

– Мо таче от мод, Олач? Тыят шижат? Туге... чонан улатыс. А мыйым але огыт нангай, тугеже пырля тушманым тышеч кыраш полшаш тӱҥалына, вет?

Кудывече тентылыште ачаже трубкажым пӱтыркален шинча. Эргыжын пакча гыч пурымыжым ужын, ӧрмалгенат колтыш:

– Мый кушто коштат, шонем. Правлений пӧрт гыч лектын, тыйым пеш ончыштым, шинчашем шыч перне да Метри Семон дене толаш лекна, – кӱсенже гыч тамак мешакшым луктын, трубкашкыже шавалтыш. Кидше чытыра... пел тамакше мландышке велеш. Чонжо вургыжеш...

Лаюк ачаже пелен лопток пурен шинче. Коктынат шып шинчат, кажныжын ушыштыжо могай гынат шонымаш. Теве марла капка рошттe почылт кайыш, Элексе вате – Олюк мардежла пурен шогале. Шинчаже йошкарген, кид чытыра, «война тӱҥалын манме» уверет тудынат пылышешыже солнен.

– Шинчеда? Ынде вара мом ыштымыла? Эй, тиде калер немычшылан мо ок сите гын? – марийже ден эргыже воктек пурен шинчын, семынже пуштыманда, коклан кид тупшо дене шинчажым ӱштыл-ӱштыл колта.

Молгунам кечыва́ллан толын, сурт пашам пытарен кода ыле, таче нимом ыштымыже ок шу. Уремыштыжат саде шомакак веле: кажныже немычым вурса, ынде куэе илаш тӱҥалына манын, ойгыра.

– Мом ыштымыла? Нимом от ыште! Эшеат виян пашам ышташ тӱҥалына, самырыкшым нантаят, меже кодына. Пеш полшынет гын, немычым кыраш каен кертат, чыланыштым нантаят, ойыркален огыт шого, – Элексе ватыжлан кычкырал пуыш.

Такшым, Элексе пушкыдырак кумылан, шуко шомакан огыл. Чылажымат шот, рат дене ыштен тунемше. Иктаж-могай пашаш тарвана гын, ончыч чылажымат шонкален-вискален налеш. Ойлышаш шомакшымат айда-йӧра ок кыпкылт. Пелашыже гын, Олюк – йӧршеш весе: умдо гай ӱдырамаш. Кеч-могай пашам чечас тӱҥалеш, тунамак ыштенат шуа. Шомакымат кӱсен пундаште кычал ок шого, мо шонымыжым шинчаваш ойлен пуа, пийла шентеч «оптен» ок кошт. Тыгайым калыкыште «тулвӱд вошт лектеш» маныт.

Лаюк тентыл гыч кынелын, вӱта ӱмбак кӱаен кайыш, шорык-пачалан ямдылыме самырык кукшо шудышко шуйналт воэо. Теве кашташте кечыше эҥыремышвот шинчажлан перныш. Тушан пижын кечалтше шыҥам эскерен, тӱрлым шонкален кия. А тудыжо эх, толаша вет лекташ тиде кепшыл гыч. Шукат кодын огыл да, эҥыремышвот тӱрыштак. Тиде эҥыремыш семынак немычыт Совет калык ӱмбаке кержалтын. Сенга мо тудын калыкше шем тушманым шалатен, кепшыл гыч лектын, мужедаш веле кодеш. Ынде тиде кече Лаюкын ушешыже ӱмырешлан кодо.

Кече почеш кече эрта. Ял гычын вийвал пӧръеҥ-влакым эрлашымак нантаяш тӱҥальыч. Калык уло вийжым пыштен, йӱдшӧ-кечыже тыршен, а сар гыч толшо кум лукан серышым конта гыч лекше шокшо киндыла вучен, погынен лудныт.

Кенгеж шыжым, шыже – телым алмашта. Илаш нелырак да нелырак веле лие. Чыла ончен куштымо киндет, кочкыш-йӧрварет фронтыш колташ тӱҥальыч. Ял калык кертмыж семын илен лекташ тыршен. Эр йӱдым сурт гыч лектын каен, йӱд рудыштӧ толын пурен. «Чылажымат – фронтлан» девия почеш илаш, вий пыштен пашам ышташ тӱҥальыч.

Лаюклан жап шуде пентыдемаш логале. Умбакыже тунемме олмеш, кугыеҥ дене тӧр, а куштыжо нунын дечат виянрак, пашам ышташ перныш. Теве ик шошо кечын тудымат ӱжыктышт. Кечывал кочкышым ыштен шинчыме годым кок окнан иэи пӧртышкышт пошкудо Мишук лӱман рвеве пурен шогале. Шкеже шӱлештеш веле, векат куржын толын.

– Лаюк аэи, тыйым Иван Ильичет шкеж деке мияш кӱштыш. Кызытак толжо веле мане, ала-могай ен толын тушто эше.

Элексе вате, пуйто алам-о лийшашым шижын, тенгылышке роп! волен шинче. Ончылсакыш урвалтыж дене чурийжым петырен, мӱгыренак шортын колтыш:

– Шижым вет, омымат сайым шым уж... ынде тыймат нантаят мо, эргы-ым!

Лаюк, кочмет-мочет, совлажым пыштен, Мишук почеш лектын куржо.

А.Михайлова-Тимоева,
Волжск ола.
(Умбакыже лиеш).

Чочой...

(Тӱн. 5-ше номерыште)

Колхоз председатель арам ок кушто. Тугеже, вашкыман. Ачаже ден Элександр шольыжат кочмым чарнышт, коктынат окнашке кумык вовын, почешыже ончен кодыч.

Правлений пӧртыш пурен шогалмеке, рвезын шинчажлан палыме чурий перныш. Тиде айдеме сар тӱнгалме икымше кечынжак толын ыле. Лаюк деч посна, пӧлемыште эше икмыняр ен улыт. Пошкудо ял гычат койыт ала-мо, южыжо ала-могай кагазым налын, лектын кают. «Повестке...» – шоналтыш семынже, «тугеже мыйымат нантаят».

Иван Ильич, рвезым ужын, шкеж деке ӱжо:

– Лаюш, тольыч? Эрте лишкырак. – шкеже кагаз ора коклаште пургедеш. Рвезе ӱстел воктек миен шогале.

– Эпаев Владимир Алексеевич? – «палыме чуриет» ала-могай списким ончалын, тура йодо.

– Туге. Эпаев, – Лаюк вашештыш.

– Тылат повестке. Палена, тылат але латкандаше уке, темет веле, но тыге кӱлеш... тый гает ийготан шукын кают. Шочмо элна вуча... кайыде ок лий. Тышан кидпалет пыште, – кугу гына точкым шынден, кагазым шуялтыш.

– Лаюк пырля каена, – Иван Ильичат мутланымашке ушныш. – Эх, почкаш тӱнгалына вет, тушманым? Мыят эрла каем. Мыланемат повестке толын – шкеже, коеш, турыжлана, шинчаже шӱлыканше.

Вачыш котомкам сакен, шочмо суртым коден каяш могай неле! Иктат ок пале: мӧнгешыже толат але уке? Ала шукыжлан тиде пытартыш корно лиеш...

Лаюкат тиде йӱдым чыр омымат ыш ыште. Мо повесткым мӧнтыжӧ конден, аваже окна воктенсе тенгылыш шинчын, эре тудым ончыш. Кас велеш веле, эргыжлан корныш кайышаш котомкам погаш тӱнгале. Уржа ложаш гыч пыштыме сукыр киндым, шолтымо парентым, муным пыштыш. Ачаже ик чывым руалын, шолтен ямдылен, Элександр шольыжо пакча гыч ревым луктын, ужар шоганым кӱрын пурыш.

Лаюкын аваже кажне кочкыш-йӧрварым вашкыде опта. Иктым пышта – шинчавӱдшӧ чоррге йоген вола, весым котомкашке чыка – адакат памаш вӱд гай чыпчалтыш котомкам нӧрта... Ава шӱм пырчын-пырчын кӱрышталтеш, пуйто немыч кӧргышкак пурен, изин-изин, корштаренак чоным пургедеш, ик ужашыжым виешак кӱрлын лукнеже.

Элексе ден Олюклан Лаюк эргышт – капка менте дене иктак: тӱн полышкалышышт, энгертышышт. Шольыжо изирак да, тудак веле неле пашам вий пыштен ышта, ешышке кочшаш киндым конда. Ындыже, Лаюк кая гын, «капкашт» торын кая.

Ой, кукужо ит муро,
ой, шӱшпыкшӧ ит шӱшкӧ.
Корно воктен кайшыжлан
йӧсӧ лиеш.
Ой, йолташем, ит ончо,
ой, йолташем ит ойло.
Кутырышаш шомакем
шуко пеш.
Чеверын, куэрем,
чеверын, ломберем.
Чеверын, йоратыме садерем.
Чеверын, ачаем,
чеверын, аваем.
Чеверын, йоратыме
йолташем.

Эр тымыкым шергылтарен, ял уремыште ойган муро йонгалт кайыш. Ала-кӧн ушышкыжо чонеш логалше шомак-влак толын пуреныт, сарыш каяш тарваныше-влаклан муралтенак кодынеже. Мутшым веле огыл, чечен марий семым колынак, уло капым йӱштӧ юап копыж-жже шергылтарен колта. Лаюкынат тошто мурым колын, шӱмжӧ утыр кӱлткаш тӱнгале. Ужатен колтышо ӱдыр танже уке гынат, ача-аважым коден каяш путырак йӧсӧ... Кечмо гынат, палыдымашке кая. Мӧнгешыже ала толе-е-еш, ала уке-е-е...

Чодраял гыч латик ен сарыш кайыш. Эр ӱжара дене нуным ял калык пасу капка марте мурен-мурен, ужатен, а кок кичкыме имне салтакыш кайыше-влакым Сурок станцийыш нангайыш. Тушто нуным тӱрлӧ вере кышкылтыч. Тыге ик ял гыч лектын кайыше латик самырык ен шучко сарын латик йыжынгышкыже шыжалт пытышт. Лаюк гын Чувашийысе запасной стрелковый полкыш логале. Тушто рвезым шуко ышт кучо, Родина – ӱжеш, жапым шуйкалаш ок лий. Чытамсыр, пенгыде койышыжым шекланен, тудым вик фронтыш – Брянск чодырашке, разведчик-влак ротыш «шуышт». Тышан тудым Кугу Сарын тулжо сайынак поньыжаш тӱнгале. Но марий рвезын коваштыже кӱжгӧ – шке шочмо мландыжлан тудо вуйынат огыл, кап дене шога. Кӱлеш гын, пӱйжӧ дене пурын тодыштеш, шакше немычлан сенгаш эрыкым ок пу.

Кок ий жапыште Лаюкын илышыштыже ала-можат лие. Неле-йӧсыжӧ, йӱштӧшокшыжо чыла иктеш варналте. Киса нер гае кӱчык ӱмыржӧ шӱртӧ мучаштат лӱнгалте. Южгунамже, колымашын «шинчашкыжак ончен», родо-тукымжым, ача-аважым шарналтен, шке семынже чеверласен. Но, аламожо утарен, шулдыр йымаланже арален кодаш тыршен, самырык рвезылан тушманым эшеат таварак кыраш вийым пуенак шоген. «Мый тышке колаш огыл, тушманым сенгаш толынам!» – манын, шканже мутым пуен.

Брянск олам утарен, Совет салтак-влак ончыко, шакше тушманын пыжашышкыжак, корным лупшальыч. Тӱрлӧ калык гыч лектын, иза-шольо семын, ик еш дене, ик ой дене шочмо элым аралаш товатлен, нуно пытартыш вийыштым южгунамже чӱчалтыш марте пунчалыт, шонет.

Тыге, немыч кашакым сенгашак тыршен, Западная Двина энгер серыште илаш-колашак кредальыч. Чыла вере шикш-пурак дене леведалтын, парня шуралтенат нимо ок кой. Ур гай писе улмыжо, ял пашаште изинек шуаралтмыже очыни, Лаюкын койышыштыжо сайынак палдырна. Вет кеч-могай пуымо заданийымат тудо эре чаткан да жапыштыже шукташ тырша.

Тиде ганат тудлан ушанен, разведкыш колтышт:

– Рядовой Эпаев, кас румбалгымеке, коктын спецзаданийыш каеда, – командир шуко кутырыде, вик каласыш. – Картым штабыште налыда, тыгак тушто тыланда «посылкым» пуат. Тудым те вес серышке намиен шуктышаш улыда. Энгер серыште плот ямде. Тудын дене вончеда.

– Тыршаш тӱнгалына. Служу Советскому Союзу! – Лаюк, командир ваштареш рынг шогалын, рашкалтаренак колтыш.

Пычкемышалташ тӱнгалмек, погынаш тӱнгальыч. Лаюк йолташыже дене, ончыктен пуымо верышке штаб гыч налме карт почеш, пычкемыш помышеш леведалтын ошкедат. А шинель йымалне, лӱмын ургымо кӱсеныште – саде вӱдылка: пушкыдын чучеш, очыни кагаз. Чон чыташ лийдымын вургыжеш. Аламо уда лийшашым шижшыла, теве-теве шӱм тӧрштен лектеш. Каргыме сар! Самырык пагытым модын-воштыл, пашам ыштен эртарыме олмеш, тар пушым шӱлен кошташ пӱралтын улмаш. Энгер воктеке нуно вашке толын шуыч. Веран-верыш лакемалтын, келшыше жапым ванген шинчаш, манаш веле.

А.МИХАЙЛОВА-ТИМОЕВА.

(Умбакыже лиеш)

● Лудаш темлена

Чочой...

(Тӱҥ. 5-ше номерыште)

Эше шыже мардежше воштетак лектеш, шонет.

Кажне вӱргорным, капыште кажне лум шиялтарен-пуалтаренак онча.

Теве пелӱд лишан нуно вичкыж пырня гыч ыштыме плотышко шинчыч. Вӱд толкыным тарваташ огыл манын, кольмо денат огыл, кид дене ӓ-ӓ-ӓркын куат. Йӱштӧ вӱдеш кид вашке кылмыш, пу комыляла веле чучеш, а шогалаш ок лий. Кеч коктынат огыт пале, мом нангаят, но икшотшо дене куаненытат ала-мо: шочмо ӓл нунылан ӱшана. Тудлан кыӓт марте ятырын ойленыт: «Владимир, пуро комсомольыш. Тунам тыланет ӓшет ӱшанаш тӱҥалыт вет». Но ялысе рвеве ты радамыш ушнаш йӧршешак вашкен огыл. «Огыт ӱшане гын, разведкыш огыт колто ыле» – манын вашештен.

Северная Двинан тиде ужашыже пеш кумдажак огыл, йогынжат ӓркынрак, садлан очыни вончашлан лач ты верым ойырен налыныт. Энгер вес серыш Лаюк ден йолташыже лектын веле шуыч, кенета каватӱр кечывалымсыла волгалт кайыш: ала-кушеч осветительный ракете кӱзыш. Тышечат, тушечат, ӱлыч-кӱшыч чыланат лӱйылтыт. Палашат ок лий: ала мемнан, ала тушманын. Калер немычет мален ок кий улмаш. Тудынат шкенжын планже лийын. Ала-мо гутлаште мотоцикл йӱк шокташ тӱҥале. Тиде шучко йӱкшым нимо денат путаяш ок лий.

Лаюк ден йолташыже, курныж кашакын кидышкыже логалаш огыл манын, плот гыч вӱдыш волен шогалын, ынде пырням кучен, сер воктенсе оргаж коклаш ийыт. Эх, йогынет ӱлыкырак нантаен улмаш. А тушман тугак лӱйылтеш. Ындыже мемнан сер гычат вашешташ тӱҥалыч.

Ий гай йогын вӱдыштӧ кап чытырналт кая. Миллион име дене шуркедымыла чучеш. «Эх, немыч пуля йымалан огыл гын, Северная Двина ӓнгерын йӱштӧ вӱдешыже кылмен колыман мо ынде? – Лаюкын вуйыштыжо шучко шонымаш пӧрдеш. – Уке! Колаш ок лий! Ушанен пуымо заданийым мучаш мартеак шуктыман. Вӱд гычат лекташ йӧн уке. Кӧ пала, немыч ала сер воктенак ванен коштеш. Эре тыге огыт лӱылт. Кунам гынат мемнан-шамыч толыт. Илышым ма, колышым – садак муыт, а нумалтышем огеш йом, пеленем лиеш» – рвезын вуйышто тӱрлъ шонымаш пӧрдеш.

Пелешташат лӱдмашан. Икмыняр жап гыч Лаюш йолташыжым тергаш, плот йыр савырнаш лие. Икверште шоген, ӓше тӱҥат. Такшат нимогай шижмаш уке. А тыге, ияиш тарванылаш тӧчет гын, капыште вӱр мыняр-гынат коштеш. Оргаж йымалан шылын шинчын улмаш. Лаюкым ужын, тудат вуйжым савале.

Ынде волгалташат тӱҥалеш. Каватӱрыштӧ вичкыж шӱртӧ гай койын, кечыйол тарванылаш толаша, витне. Чарныде лӱйылтмӧ, пудештарымылан кӧра шот дене умылашат ок лий. Теве каваште самолет-влак чонештылаш тӱҥалыч. Очыни, мемнан-шамыч разведчик-влаклан полшаш толыныт. Лач Лаюкын веле шинча койын кумалтеш, оҥылаш шантысек Азбука Морзем лупша. Йолкид чылажат тӱнын, капысе вӱржат коштмым чарныш ала-мо. Лач он пелен пенгдын пыштыме вӱдылка веле пуйто «Шочмо Ӓл верч!» манын, самырык капым ырыкташ тӧча.

Йӱд-вошт лӱйылтын, Совет салтак-влак немыч кашакым ӓнгер сер деч чактарышт. Ынде Западная Двина ласканрак шӱлалтыш. Тушманын пыжаш декше ӓше ик ошкыл лие. Лаюкым сер воктенсе оргаж коклаш разведчик-влак муыч. Очыни, Юмыжак нуным тышке конден, ӓнгер серым шерын декташ корным ончыктен. Йолташыжым веле ышт му. Ала вӱдйогын кылмыше капым шупшылын, ала иктаж весе. Кылмен тӱҥшӧ Лаюкым вӱд гыч луктын, чодыра кокласе землянкыш нангайышт. Буржуйко дене мланде пӧртым ырыктен, уло капшым ала-кушеч муын кондымо арака дене йыгышт. Кас велеш веле Лаюкын ушыжо пураш тӱҥале. Шинчажым почын, ӓн ончычак кидше дене онжым ниялтен ончыш. Вӱдылкам ыш верешт. «Пленыште улам огыл чай?» – шоналтыш. Кенета шинчажлан буржуйко воктен коркам ырыктен шинчыше салтак перныш. «Уке, гимнастеркыжо мемнан. Юмылан тау, шкенаншамыч поген налыныт» – шоналтыш. Пелешташ тӧча, йӱк ок лек, пуйто логарым ӓзыр дене кепшылтен шынденыт. Теве йол мучаште ала-мо шинчажлан перныш. Пычкемыш румбыкышто пале огыл да, чумал шуен керте. Конга воктен шинчышет тӧрштaлтенат колтыш:

– Уфф, напугал как, – Лаюк воктек толын шогале. – Говорить можешь? Пить хочешь? – палынеже садет.

Тудыжо вашештенат ок керт, кидше дене онжым кучыш. Салтакет умылыш, векат.

– А, бумаги потерял? Их давно передали по назначению. Твое счастье, что мы тебя нашли. А твои документы в штаб отправили. Наверное, награждать будут, – коркаш леве вӱдым кошталын, Лаюклан кондыш. А тудыжын йӱмыжӧ ок шу. Двина ӓнгерын йӱштӧ вӱдшым тентече йӱдым темеш йӱын ситарыш. Тамже ӱмырешлан умшаш кодо.

***

– Чочой, молан шортат? – кенета Лаюкын пылышешыже йоча йӱк солныш. Унькаже-влак толын шуынытулмаш. Иктыже кол кучыма гыч, весыже, Надя – школ пакчаште черет дежурствыжым ӓртарен колтен. Илыш мундыражым рончен шинчышыжла, шонгыеҥ жап ӓртымымат, капка йӱкымат, ӓсогыл шинчаж гыч йоген волышо шер пырче гай шинчавӱдшымат шижын огыл. Илышын пӱсӧ умдыж дене коркален пытарыме куптыран чурийжым кочо шинчавӱд сайынак нӧртен.

– Уке, ом шорт. Так шонкален шинчышым да шке йога ала-мо, – пинчак кӱсенже гыч носовикым луктын, шӱргыжым ӱштыльӧ. – Пашадам пытарышда, лие? А тый, мо уже тольычат? Вара колет логале?

– Кол кучымо шотшо уке, тыгыде мыле почешыже курштaлын, ӧрын пытен, ынде, – Надя шольыжо олмеш вашештенат пуыш.

– Ай, уке. Тыгыде веле да шинчылтме ок шу. Чочой, а тый мом шонкалет ыле? – Алешикат ок чакне, пеленже тентылыш веле пурен шинче.

– Сар годсым шарналтышым... Ушышкем толын пурыш да...

– Ого! Тунамет, школыш мийымекет, куӓе каласкалышыч вет, чочой? Садым шонен шинчет ыле мо?

– Тӱрлыжымат ынде шонкалем. Молыжым ыштен ом керт гын, кечеш ырен, кеч шарналтен шинчылтам...

Лаюк кочам чӱчкыдын школышко ӱжыктат. Ынде ветеран-влакшат кодын огытыл. Ятырынже вес тӱняш каеныт. Тудо кертмыж семын, унькаже полшымо дене, тыгай погынымашыш мияшак тырша. Йоча-влаклан сар корнылаж гыч тӱрлым каласкала, южгунамже чытен кертде, шортынат колта. Пытартыш гана, ияирак класслашке миен кошто. Шинчаже ок уж гынат, чонжо дене шиже: йоча-влак тудым тӱткын колыштыт, тугеже ӱшанат, пагалат.

Сар жапыште лийше ятыр онгайым каласкалыш, «тыгыде-влакым» воштылтарен, южгунамже шонкалаш таратен, шинчавӱдыштымат лукто ала-мо. А нунышт, шошо вӱдшорла талышнен, йодыш почеш йодышым пуедат. Чылажым каласкалаш огешат лий да... Лаюк кочай тыгай годым мурым муралтен колта. А ойлаш лийдымыжым, йышт гына унькажлан веле ӱшана.

– А мыланна ӓше каласет? Чочой, иктаж подвигетым ойло адак, тый вет ӓре шарналтем, вара – ойлем манат, а шкеже мондет, – коктынат таранышт веле, ты ганат кочашт воктеке кылде-голдо пуренат шинчыч.

Лаюш икжаплан шып лие. «Ындыже мом каласкалышаш?» маншыла, воктен кийыше тоҥжым налын, семынже ала-мом удыркалыш.

– Тудо жапыште, унькамвлак, чыланат подвигым ыштеныт. Осал тушманым кырен, тыланда чечен илыш лийже манын, толашеныт. Фронтышто ме кучедалынна гын, тылыште калык сеҥымашым шке пашаче кидше дене таптен, мыланна полшен шоген. Пӧръеҥ, ӱдырамаш, икшыве-шамыч – чыланат иктӧр лийыныт. Кажныже моштымыжо семын толашен, – Лаюк коча чарналтен, икмагал кидыштыже тамакым пӱтыркален шинчыш...

Теве Прибалтийский фронтышто лийше ик сӱретым каласем. Тунам Рига олаш пурышаш годым пеш тале кредалмаш ыле. Нимо ок кой. Южышто пуракшат тул йӧршанла чучын. Немыч кашак пуйто ореныт: танк, самолет дене лӱйылтыныт, бомбым чарныде кышкеныт. Ты боеш мый сайынак сусыргышым: шола ӓрдем осколко дене кӱрышталте, ияи ужашыже тушанак лакемалт кодо. Очыни, колемат ыле... но мыйым медшӱжар шке вачешыже нумал лукто. Шкеже ияи тугай, вичкыж кап-кылан. Лӱмжӧ – Зоя. Сусырем вашке пидын, мыйым – пеле уш йомдарышым, бомбо пудештме вынемеш пыштен коден, моло-влакым утараш каен. Фронтышто тыгай лӱддымӧ ӱдыр икшыве-влак мемнан деч ончылно лийыныт. Паледа, нунын кидешышт мыняр илыш аралалт кодын? Тӱжем дене. Ӱмырем мучко мый нунылан вуем савен, тауштен илем, – шонтыеҥын тӱрвыжат лыбе-лыбе лие, кидше чытырналтын, пижыктышаш тамакше мландӱмбак камвоо, – Палышаш ыле, тудо ияи медшӱжар ила мо кызыт? Калер тушманым нӧрӧ вийже дене сеҥен гын? Шинчашкыже ончал ом керт гын, ӓх! кидшым кученак, тауштышаш ыле...

Ик татлан чыланат шыпланышт... Йоча-влакат кочашт пелен утларак пызнышт.

– Вот... Теат кугу лиймекыда тыгаяк чолга, лӱддымӧ лийза. Пашам йӧратен ышташ кӱлеш, тунам веле тудо лектышан лиеш, а шкендам ен пагалаш, аклаш тӱҥалеш.

Алешик пӱгырналтен, чочойжын папироскыжым нӧлтале, кидешыже кучыктыш. Йоча ушышто тӱрлӧ шонымаш пӧрдеш. Кочаже верч кугешнымаш кумыл чонжым кепшылтен.

– Чочой, айда пӧртыш пурена, шинчен нойышыч вет? Чечас авай паша гыч толеш, кечывал кочкышым ыштена, – Надя унькаже шӱкым кӱрын, шужен толын, витне.

– Те пурыза, мый ияиш шинчылтам. Кече пеш леве, шӱлашат ласка. А кочмем але ок шу, – Лаюк коча унькаже-влаклан вашештыш. Алешик гын, пӧртӧнчыл мучашыште ведраш поген шындыме кияр кокла гыч ӓн кугужым руалтен, пӧртыш пурыш. Почешыже Надят соптыртатыш.

***

Шонто ветеранын шарнымашыже адакат ончычсо жапыш пӧртыльӧ. Мӱндыр Белоруссий мландыште ик тале кредалмаш деч вара Совет салтак-влак немычын коден кайыме ялыш миен лектыч. Чыланат шуженыт, вӱд деч посна умшашт кошкен. Ятыр жап ик шӱраш пырчым тамлен ончыде кредалын, тушман куштыра дечын мландым ӓрыкташ тыршеныт. Кенета пылышыштлан аза магырыме йӱк солнаш тӱҥале. Нигуштат нимогай чонан укела чучеш. Эсогыл пушенте-влакат тарваныде шогат. Шортмо йӱк ял мучаштак верланыше тӱр пӧрт гыч шокта. Пураш лӱдмашан, но коден от кай вет: тудат чонан, ончык илышаш Айдеме. Кӧ-пала, могай амал дене магыра. Шекланенрак, пурен шогальыч гын, ӧрынат колтышт: окна ӧоктенсе шепкаште чынак, аза кия, шортын – йошкарген пытен, йӱкшат пырысиге магырымыла веле шокта. Ик салтак тунамак куржын миен, йочам кидышкыже налнеже ыле. Кенета Лаюкын шинчажлан вичкыж провода перныш. Йолташыжым шӱкал колтен, шкежат коранге:

– Ужыда, шепка йымалне провода кая. Ньогам минироватлен коденыт. Кидышкет налат гын, чыланат тышан кодына.

– Вет ала-мом ышташ кӱлешыс, – башкир рвезе Лаюкын шинчашкыже тура ончале.

– Мом ышташ? Разминриватлаш. Тый сапер улат, тыйын пашат. А ме тылат полшена.

Салтак-влак провода кушеч толмым шымлен, ияи азам шучко кепшыл деч утарышт. Марий рвезын тӱткылыкшылан кӧра ӓше ик илыш аралалт кодо. Шепкаште аза вашты-шым кӱкшемден, пӧрт гыч чыланат лектын, умбакыже ошкыльыч. А ияи ньога тугакак киен кодо. Пелен нангаяш ок лий. Илышаш кечыже уло гын, пиалешыже санитар-влак толын лектыт, утарен налыт.

Кас велеш разведчик-влак чодыраш пурышт. Пелен подылаш вӱдат кодын огыл. Ӓртен толмо ялыштат йӱаш йӧрале вӱдым ышт верешт. Шакше немыч кӱтӱ пӱртӱсын пуымо вӱдымат аяртен коден. Ялысе тавым, гранатым шуен пудештареныт, ситартышыжлан алмогай ӱпшышӧ порошокым опталаш пычырик ушышт лийын.

Пычкемыш румбыкышто Лаюкын йолжылан имне орва кайыме гай лаке перныш. Туштыжо ала-мо вишкыдын чучеш.

А.МИХАЙЛОВА-ТИМОЕВА,
(Умбакыже лиеш)

Тӱн. 5-ше номерыште.

Чочой

Чодырасе пушенте ӱмылыштӧ вӱд кодмылан куаненат кайыш. Сукалтен шинчын, шӱлалтыде сроп-сроп йӱын колтыш. «Тьфу... тудыжат лавыра йӧршан» – шоналтыш. Тудым ужын, вес салтакат воктекше толын шогале.

– Вӱд мо? – йодо.

– Йӱ, умша тамем уке, тугак нельым. Шун йӧршан ала-мо, йӧра, кая, нимо уке деч лавыран вӱдат – чӱчалтыш. – Лаюк коранг шогале.

Йолташыжат кумык вовын, кидше ден коштале. Тунамак ала-мо лийын каен, шӧрыш тӧршталтыш. Ялыште мумо немыч фонарикшым чӱктен, лакыш виктарен ончале:

– Тыштыже вӱд огылыс... Вӱр...

Кече волгыдо лиеш гын, марий рвезын кагаз лаштык гай ошеммыжым чылан ужыт ыле. Кӧргыштыжӧ пӱтынь шыдыже унчыли савырналтын, Лаюкын шӱмжым авыр денак курыштеш. Шкеже вуй нӧлталдегече шӱведенукшинчаш тӱнгале.

– Тидыже... Тидыже мемнан калыкын... Шакал-шамыч... – ойлышаш шомакшат ала-кушан йомын, ужмышудымаш дене варналтын. Лиеш ыле гын, немыч кашакым икте-кодде кызытак тодышт оптен, мландыш таптенак шында ыле. Штабыш миен шумеш чыланат ик шомак пелештыде ошкыльыч. Лаюк шужен-ярнен гынат, тетла нимом ыш коч. Ик корка йӱштӧ вӱдым йӱын, ятыр жап землянке тӱрыштӧ шонен шинчыш. Мо тудын самырык ушыштыжо пӧрдын-шолын, шкежак веле пала. Тылеч вара иктаж ныл-вич кече эре шӱведен кошто.

Пырля служитлыше лишыл йолташыжат, башкир марий, утыжым пелешташтат ӧрын. Пел могыр гыч эскерен, йолташыжым чаманен. Икана кок салтакым особый манме заданийыш колтышт. Коктынат тале, ӱшанле улмыштлан кӧра, кӱлешан пашам эре нуылан шукташ пуат. Командир штабыш ӱжыктен, картым кучыктыш:

– Эпаев ден Юзыбаев, таче Степановка ялыш каеда. Корно лишыл огыл. Туштo немыч-влак шогат, садлан тыланда пеш чот тӱткӧ лийман. Мынярын улыт, могай техникышт уло – чыла умылен налаш кулеш. Кайымыге-толмыге кум кече сита, манын шонем.

Утыжым кутырыде, коктынат картым, компасым налын, корныш тарванышт. Чашкер, куп, энгерлам эртен, кок совет салтак эре ончыко кают. Куштыжо, йӱк-йӱаным колыштын, шылын вовыт, кынелыт – умбакыже кирве кемышт дене корно пуракым тӱргыктат... Ончыктымо ялышке эр велеш миен шуыт. Улак верым мунын, шинчаш койдымын изи ялым эскерат. Илыше калыкше кодынат огытыл. Лач немыч-влак веле пире кӱтула овланен коштыт. Коден кайыме суртлаште шолыштыт, шалатылыт... уло-уке кочкышым шӱшкын кият. Лаюкмыт ялым сутка тарваныде эскерышт. Чыла ончен-шымлен налмеке, эр йӱдым «шкенан-влак» деке тарванышт.

Арам огыл калыкыште мӧнтӧ корно эре лишыл, маныт. Лӱдыкшыдымылыкым шижын, пытартыш вийышт дене вашкаш тӧчат: камвовыт, кынелыт – адак куржыт. Чодыра корно дене ошкылмеке, кенета пылышыштлан ала-могай йӱк солныш. Коктынат умылен огыт керт, мо тыгай? Ала айдеме кечкыжеш, ала иктаж янлык але вольык... Оргаж кокла гыч шекланен ончалмеке веле, шинчаштлан шем ора перныш. Имне... Шола ончыл йолжо йыжыг гычак уке... Туешкыше капше удыралалт, коралт пытен. Кажне сусырыштыжо пормо кашак погынен, пытартыш вӱржым йӱэш. Куве тыге, мо лийын? Ала тушман кид гыч мучыштен кудалын, йолжым кӱрлын? Ала иктаж бой деч вара эмганен, киен кодын?

Ен-влакым ужын, имне лӱдын, кынелаш тӧчыш. Вийже уке, мӧнтеш йӧрльӧ. А шинчаштыже – тынар йӧсылык... Айдеме гай ончалтыш дене Лаюк ден йолташыжым эскера, пуйто утараш, полшаш сӧрвален йоднеже.

– Ох, могай орлана, – башкир рвезе пелештыш.

– Кертына гын, полшена ыле...– Лаюкат ешарыш, чучырнен шинчын, фляжкыште кодшо вӱдым имне умшаш опталаш тӧчыш. Тудыжо, вӱдым пуйто иканат ужын огыл, кажне чӱчалтышыжым нелаш тырша. – Ятыр жап орланет, витне, – имньым тупшо гыч ниялтыш.

– Мемнан колховышто ончыч, вольык ынже орлане манын, шыллан колтат ыле... Лӱена гын веле? Кеч корштымыжым ок шиж, тынаре ок орлане. А тыге, кӧ пала эше мыняре кияшыже перна, – Башкир рвезе Лаюкым тура ончалын, вачыгоч лупшалме пычалжым ямдылыш.

– Ушет кайыш? Тудат чонан вет. Тыге пӱралтын тугеже. Тек шке ӱмыржым шукта. Ит тошт! Тылатат але тушманым кырыман... Сусыргена гын, мемнам лӱен огыт кодо вет...

Тыгай мутым колын, йолташыже пычалжым мландӱмбак волтыш.

А.МИХАЙЛОВА-ТИМОЕВА,

Умбакыже лиеш.

Волжские вести. - 2022. - 3 март (№ 8). - С. 8.

Тӱҥ. 5-ше номерыште. Мучаш.

Чочой

Чодырасе пушенте ӱмылыштӧ вӱд кодмылан куаненат кайыш. Сукалтен шинчын, шӱлалтыде сроп-сроп йӱын колтыш. «Тьфу... тудыжат лавыра йӧршан» – шоналтыш. Тудым ужын, вес салтакат воктекше толын шогале.

– Вӱд мо? – йодо.

– Йӱ, умша тамем уке, тугак нельым. Шун йӧршан ала-мо, йӧра, кая, нимо уке деч лавыран вӱдат – чӱчалтыш. – Лаюк коран шогале.

Йолташыжат кумык воэын, кидше ден коштале. Тунамак ала-мо лийын каен, шӧрыш тӧрштaлтыш. Ялыште мумо немыч фонарикшым чӱктен, лакыш виктарен ончале:

– Тыштыже вӱд огылыс... Вӱр...

Кече волгыдо лиеш гын, марий рвезын кагав лаштык гай ошеммыжым чылан ужыт ыле. Кӧргыштыжӧ пӱтынь шыдыже унчыли савырналтын, Лаюкын шӱмжым азыр денак кӱрыштеш. Шкеже вуй нӧлталдегече шӱведенукшинчаш тӱнгале.

– Тидыже... Тидыже меннан калыкын... Шакал-шамыч... – ойлышаш шомакшат ала-кушан йомын, ужмышудымаш дене варналтын. Лиеш ыле гын, немыч кашакым икте-кодде кызытак тодышт оптен, мландыш таптенак шында ыле. Штабыш миен шумеш чыланат ик шомак пелештыде ошкылыч. Лаюк шужен-ярнен гынат, тетла нимом ыш коч. Ик корка йӱштӧ вӱдым йӱын, ятыр жап землянке тӱрыштӧ шонен шинчыш. Мо тудын самырык ушыштыжо пӧрдыншолын, шкежак веле пала. Тылеч вара иктаж ныл-вич кече эре шӱведен кошто.

Пырля служитлыше лишыл йолташыжат, башкир марий, утыжым пелешташат ӧрын. Пел могыр гыч эскерен, йолташыжым чаманен. Икана кок салтакым особый манме заданийыш колтышт. Коктынат тале, ӱшанле улмыштлан кӧра, кӱлешан пашам эре нуналан шукташ пуат. Командир штабыш ӱжыктен, картым кучыктыш:

– Эпаев ден Юзыбаев, таче Степановка ялыш каеда. Корно лишыл огыл. Тушто немыч-влак шогат, садлан тыланда пеш чот тӱткӧ лийман. Мынярын улыт, могай техникышт уло – чыла умылен налаш кулеш. Кайымыге-толмыге кум кече сита, манын шонем.

Утыжым кутырыде, кок-тынат картым, компасым налын, корныш тарванышт. Чашкер, куп, энерлам эртен, кок совет салтак эре ончыко кает. Куштыжо, йӱкйӱаным колыштын, шылын вовыт, кынелыт – умбакыже кирве кемышт дене корно пуракым тӱргыктат... Ончыктымо ялышке эр велеш миен шуыт. Улак верым муын, шинчаш койдымын изи ялым эскерат. Илыше калыкше кодынат огытыл. Лач немыч-влак веле пире кӱтула ӧаалнен коштыт. Коден кайыме суртлаште шолыштыт, шалатылыт... уло-уке кочкышым шӱшкын кият. Лаюкмыт ялым сутка тарванышде эскерышт. Чыла онченшымлен налмеке, эр йӱдым «шкенан-влак» деке тарванышт.

Арам огыл калыкыште мӧнтӧ корно эре лишыл, маныт. Лӱдыкшыдымылыкым шижын, пытартыш вийышт дене вашкаш тӧчат: камвовыт, кынелыт – адак куржыт. Чодыра корно дене ошкылмеке, кенета пылышыштлан ала-могай йӱк солныш. Коктынат умылен огыт керт, мо тыгай? Ала айдеме кечкыжеш, ала иктаж ялык але волык... Ургаж кокла гыч шекланен ончалмеке веле, шинчаштлан шем ора перныш. Имне... Шола ончыл йолжо йыжын гычак уке... Туешкыше капше удыралалт, коралт пытен. Кажне сусырыштыжо пормо кашак погынен, пытартыш вӱржым йӱэш. Куэе тыге, мо лийын? Ала тушман кид гыч мучыштен кудалын, йолжым кӱрлын? Ала иктаж бой деч вара эмганен, киен кодын?

Ен-влакым ужын, имне лӱдын, кынелаш тӧчыш. Вийже уке, мӧнтеш йӧрльӧ. А шинчаштыже – тынар йӧсылык... Айдеме гай ончалтыш дене Лаюк ден йолташыжым эскера, пуйто утараш, полшаш сӧрвален йоднеже.

– Ох, могай орлана, – башкир рвезе пелештыш.

– Кертына гын, полшена ыле...– Лаюкат ешарыш, чучырнен шинчын, фляжкыште кодшо вӱдым имне умшаш опталаш тӧчыш. Тудыжо, вӱдым пуйто иканат ужын огыл, кажне чӱчалтышыжым нелаш тырша. – Ятыр жап орланет, витне, – имньым тупшо гыч ниялтыш.

– Мемнан колхозышто ончыч, вольык ынже орлане манын, шыллан колтат ыле... Лӱена гын веле? Кеч корштымыжым ок шиж, тынаре ок орлане. А тыге, кӧ пала эше мыняре кияшыже перна, – Башкир рвезе Лаюкым тура ончалын, вачыгоч лупшалме пычалжым ямдылыш.

– Ушет кайыш? Тудат чонан вет. Тыге пӱралтын тугеже. Тек шке ӱмыржым шукта. Ит тошт! Тылатат але тушманым кырыман... Сусыргена гын, мемнам лӱен огыт кодо вет...

Тыгай мутым колын, йолташыже пычалжым мландӱмбак волтыш.

– Айда, тарванена. Мыланна вашкаш кӱлеш. Корно але кужу, – Лаюк нумалтышыжым вачыш шуен, каяш тарванышы. Кум ошкылым веле ыштен шуктыш, чодырам сургалтарен, пычал йӱк шергылте. Башкир марнет ыш чыте, имньым лӱенат шуыш.

– Мый тылат ойлышымыс – лӱяш огыл! Шкежат пуля йымалне коштына теве. Кӧ пала, кушечын мо толын перна? – Лаюк имньым чаманен ончале.

– Орлыкшым ончен, шинчаваш коден каяш чонем ок чыте. Тек лучо тыге лийже... – шоктыш вашмут.

Латвий мландын Шауляй олажым утарыме годым пеш тале кредалмаш шогыш. Ты бой гычын пеш кугу йомдарымаш дене лектыч. Но черетан олам садак тушман кид йымач кӱрлынак луктын, ончыко эше ик ошкыл лие. Лач тышан Лаюк эн лишыл йолташыжым, башкир рвезым, йомдарыш. Тушман снаряд воктенак пудеште, а кок метр тораште улшо йолташыже осколко йымалан лие.

Лаюкын чонжо пуйто унчыли кумыкталте... Фронтовой корнын икымше кечылаж гычак ваш келшен, иктe-весылан энергтен илышт. Кажне заданийым пырля шуктен, сенымашке лишемаш тыршышт. Ятыр гана, вӱд чӱчалтыш деч посна кошкен, шужен-ярныше, пытартыш кинде курикам пырля – иктӧр, пайленыт. Чыла тидым шарналтен, йолташын вес тӱняш кайымыжым ужаш – пеш йӧсӧ...

Марий рвезын илышыже куэе аралалт кодо, шкежат ӧрын. Тунам тудын ушышкыжо ала-молан вик йолташыжын чодыраш лӱен кодымо имне толын пурыш. Кӧ пала? Ала пӱрымашлан ӱшаныманак?

***

– Кечеш кӱын пытетыс, шантак лекше, алят шинчет мо? – Лаюкын шешкыже паша гычат толын шуын, капкам почын пурымекше, шонтыеҥым шеклaныш. – Айда, пуро ындыже, кечывалым ыштена.

– Кечыжым ом уж гын, кеч шокшыжым шижам... Алешикым ойло тугеже, коктын эркын пурена, – шонтыен тамакшым кӱсеныш шуралтыш.

Тарванымешкыже, уныкаже ваштареш лектынат шуо. Шонто ветераным кидше гыч кучен, пӧртыш вӱден пуртыш. Кечывал кочкыш деч вара Лаюк чочой каналташ вовваш тарванышы. Алешик тыманмеш куржын тольо, кочаж пелен верланен шинче. Але вара йоча деч утлен кертат?

– Чочой, тый вет шанте война нергенет ойлышыч. А тиде немычшым куэе сенген улыда? Война пытымыжым кушеч пален налынат? – икте почеш вес йодыш вӱдла йога.

– Куэе сенген улына? А теве тиде мушкындо дене кырен шалатышна. Уло эл дене ваштарешыже шогалын, шкенан мланде гыч почкен колтен, пыжашышкышт унчыли намиен чыкышна, – шонтыен куптырген пытыше копажым чумыртен, уныкаждан ончыкта. – Мый Берлиным шым уж. Сусыргымем дене Сенымаш кечым госпитальыште вашлийым. Ятыр ий эртен гынат, тентечысе кечыла шарнем: ала-кӧ «Немычым сенген улына. Рейхстаг ӱмбалне мемнан флаг!» – кычкыраде. Госпиталь нӧлталт кая, шонышым. Куанымына дене шортына, кычкырена, ужыжо мурым мурат. Меже кынел огына керт гынат, мо кид йымаке логалын, кышкена. Кӱпчык, костыль, пӱкен йотке ужышто чонештылеш! Тунаре йывыртен улына! Мемнан дене пырля врач, медшӱжар, санитар-влакат куаненыт. Кажнынам толын, вече гыч вӱчкалтен кает. Меже нуналан тауштена. Уке... тыгайым нигунам мондаш огеш лий!

– А мӧнтыжӧ вара кунам толынат? Вик колтеныт мо? – йодыш ешаралтеш веле.

– Мӧнтӧ... июль тӱналтыште толын шуым, аман. Тыгай увер деч вара госпитальыште кӧн кийымыже шуеш? Содор лектын каяш веле шонет. Шоленгер гыч Кужер марте кум кече йолын тольым. Сусыргышо йолем вашке ошкылаш ыш пу: эре корштен, тошкалаш лийдымын шумын. Шукат кодын огыл ыле, ик ялыште чу... имньым йодам, шонышым. Жапыштыже ужым: пасушто ӱдырамаш-влак плутым шупшыт, куралыт. Чаманымем дене, йолем корштымымат чарныш. Йодышем кӧргешемак лие. Нимо денат полшен кертдымемлан кӧргыштем йӧсын чучын колтыш. Мӧнтӧ шкеак – чытенак толын шуым, – Лаюкын логар анышкыже комыля толын шинче, шинча йырже вӱдыжгыш.

– Чочой, а тый пиалан улат? – кенета Алешик йодо. Илыш нурым торешкутынь курал пытарыше шонто ветеран икмагал шонен шинчыш. Вара кидшӱмжӧ дене муын, кумда копаж дене уныкажын вуйжым ниялтыш:

– Шинчам ок уж гынат, уныкам, шӱмем шижеш. Мый пиалан улам... Тукымемым опкын немыч пытарен ыш керт. Шкенжым лавыраш тошкалын шалатышна, тыланда тынысылык лийже манын, йӱдшӧкечыже тыршышна. Сар деч вара туешкен-орланыше Элнам пытартыш вийна дене тӱзаташ мутым пуэнна. Кертна... йӱдшӧ-кечыже пашам ыштен, Совет Союзнам нӧлтал сенышна. Ынде – чылажат тендан, ончыкылыкын, кидыштыже. Тӱнжӧ – ӧрканаш огыл...

Шонто фронтовик нойыш, витне. Кече мучко шарнымаш лонташте илыш, уныкаже-влаклан порым тыланен, сугынлыш. Кутырымо коклаштак шинчаже койын кумалтеш. Алешикат кочажын нойымыжым шиже. Вуй йымалнысе пушкыдо кӱпчыкшым тӧрлатен, одеал дене леведе.

А.МИХАЙЛОВА-ТИМОЕВА,
Волжск ола.

«Шинчам ок уж гынат, уныкам, шӱмем шижеш. Мый пиалан улам... Тукымемым опкын немыч пытарен ыш керт. Шкенжым лавыраш тошкалын шалатышна, тыланда тынысылык лийже манын, йӱдшӧ-кечыже тыршышна. Сар деч вара туешкен-орланыше элнам пытартыш вийна дене тӱзаташ мутым пуэнна. Кертна...»